

17. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN KAŞİF ES'AD EFENDİ

Kaşif Es'ad Efendi; One of the Poets of the 17th Century

Кашиф Эсад Эфенди поэт 17-го века

Enes İLHAN*

Gazi Türkiyat, Güz 2015/17: 85-97

Öz: Kâşif (d.?,ö.?) 17. yüzyılın önemli mutasavvıflarından Ümmî Sinan'ın halifelerindedir. Halvetiyye tarikatına olan mensubiyeti, kaleme aldığı eserler, Elmalı kültür coğrafyasında yetişmesi ve şiirlerinde öne çıkan üslubu ile şair, bizce yüzyılın önemli şair mutasavvıflarındandır. Ancak şair ile ilgili, kaynaklarda kuşatıcı bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca şair hakkında halihazırda herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Onunla ilgili akademik bir çalışmanın gerçekleştirilmesi hem tasavvuf ve tarikatlar tarihi için önemli bir ismin gün yüzüne çıkmasına vesile olacak hem de tasavvufi şiir kategorisinde değerlendirilebileceğimiz bir şairin tanıtımına olanak tanıyacaktır. Dahası 17. yüzyılda Ümmî Sinan, Niyâzî-i Mısri ve Sun'ullah Gaybî gibi Halveti şairlerle temsil edilen genel planda ta-savvufi şiir ve özde Halvetiyye şiiri, kendi poetik zeminini destekleyici önemli bir metne kavuşacaktır. Çalışmamızda şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgi ve tespitler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kâşif, Dîvân, Tasavvuf

Abstract: Kâşif is a follower of Ümmî Sinan who is important mystic of the 17th century. The poet is noteworthy with his books and excellent poetry style. However, in the sources related to the poet, there is no overarching information. In addition, about poet has not been any academic studies until now. As a result of the regulation of the academic study of the poet and introducing the poet's Di-*van* it will be introduced as an important poet for mysticism and religious history. Also sufi poetry or poetry of Halvetiyye in the seventeenth century which is represented by the strong poets such as Ümmî Sinan, Niyâzî-i Mısri and Sun'ullah Gaybî will reach an important text supporting its poetry poetics. In this study, there are information about poet's the life, literary personality and works of art.

Keywords: Kâşif, Dîvân, Mysticism

Аннотация: Важный суфист 17-го века Кашиф был одним из халифов Умми Синана. По нашему мнению Кашиф своей принадлежностью к секте Халветие, своими произведениями, своей культурой которую он приобрел в Елмалы, своим единообразным образом в поэзии является одним из главных поэтов столетия. Однако в источниках нету достаточной информации о нем. Вместе с этим до сих пор нету научных исследований о поэте. Реализация научного исследования о нем позволит ознакомлению важной личности в истории мистики и религиозных сектов, а также будет способствовать ознакомлению поэта которого можно оценить в категории суфийской поэзии. А также в узком значении поэзия Халветие, в широком суфийская поэзия представленная Умми Синаном, Ниязи Мисрием и Сунуллах Гайбием в 17-м веке, получит важный текст который поддержит поэтический фундамент данной поэзии. В исследовании даются данные о жизни поэта, его литературная личность и произведения, а также общие выводы о его деятельности.

Ключевые слова: Кашиф, Диван, Тасаввув (Суфизм)

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. enes-silhan2@gmail.com Gönderim Tarihi: 11.05.2015. Kabul Tarihi: 05.11.2015.

Giriş

Halvet, Arapça bir kelime olup yalnızlık, tek başına olma, kendini toplumdaki tecrid etme; تنها ve ıssız yerlerde yaşama anlamlarına gelmektedir (Uludağ 2012: 4). Tasavvuf literatüründe ise halvet, Şeyhin müridini, karanlık, dar ve dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre ibadet ve zikirle vakit geçirmesi için koymasındır (Cebecioglu 1997: 321). Toplumdan uzaklaşma, ıssız bir köşeye çekilme, nefsiyle baş başa kalma ve ibadet ile meşgul olmaya vesile olmasıyla halvet, Sünni tarikatlarda başvurulan bir kişisel gelişim yöntemidir. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevi gelmeden önce Hira mağarasına gidip inzivaya çekilmesi mutasavvıflarca halvetin, Hz. Muhammed tarafından da tasvip edildiğinin işareti olarak algılanır (Uludağ 1997: 386). Bu bakımdan halvet veya çile, tarikat içi uygulamaların temelini oluşturur. Halvete girme ve halvette kalma süresi kırk gün olduğundan buna "erbaine girmek" veya "çile çıkarmak" da denir. Salık halvette iken şeyh ziyaretine gelirse şeyhini ayakta karşılar, şeyhi oturunca oturur ve oturduktan sonra şeyhin sağ dizini öper. Halvete girmeden önce salık iki rekât şükür namazı kılmalıdır. Allah'a yaklaşma ve nefsinin ıslah etme niyetiyle şeyhinin kendisi için önceden takdir ettiği ismi okumaya başlar. Gücü nisbetinde herhangi bir yere dayanmadan oturmalı ve işrak namazını kılincaya kadar gece uyumamalıdır. Gücü yeterse uyumamalı, gücü yetmezse oturarak veya temiz bir nesneye dayanarak uyumalıdır. Uyandıktan sonra hemen abdest tazeleyerek tekrar zikre devam etmelidir. Süre doluncaya kadar bu usulle hareket etmeli ve halvetten çıktıktan sonra şeyhine gördüğü manevî halleri ve rüyaları anlatmalıdır (Tatcı 2013: 70).

Tarikatları, halvet ve uzlet merkezli tarikatlar ile sohbet merkezli tarikatlar olarak ikiye ayıran araştırmacılar ilk gruba giren tarikatların başında Halvetiyye tarikatını göstermişlerdir. Halvetilik, Lâhican'da doğup büyüyen Ömer el-Halvetî'ye nispet edilen tarikatın adıdır. Ömer bin Ekmeleddin el-Gilânî el-Lahicî (ö.1349) amcası Ahî Muhammed Halvetî'ye (ö.1378) intisap eder amcasından sonra da irşad makamına geçer. Ahî Muhammed Halvetî İbrâhim Zâhid Geylânî'nin iki halifesinden biridir. Bu bakımdan Halvetiyye Zâhidiyye'nin bir kolu olarak da görülmektedir (Eraydın 2011: 24). 'Bir süre irşad makamında kalan Ömer Halvetî, bir aralık Mısır'a, oradan da Hicaz'a gidip Hac farızasını yerine getirdikten sonra Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gider' (Serin 1984: 71). Herat'ta bir müddet kalan Ömer Halvetî, Tebriz'e geçerek orada tarikat usulüne uygun pek çok mürid yetiştirir. Bir rivayete 750/ 1349 diğer bir rivayete göre ise 800/ 1397 tarihinde Herat'ta vefat eder. Halifeleri: Seyfeddin, Ebû Yezîd, Zahirüddin ve vefatında yerine geçen Ahî Emre'dir (Eraydın 2011: 389).

Rivayetlere göre Ömer el-Halvetî bir gün bir çınar ağacı kovuğu görür ve orada aralıksız pek çok halveti eda eder. Gerek bu vaka gerekse halvete olan düşkünlüğünden dolayı "halvetî" sıfatı ona izafe edilir (Aktaş 2008: 68). Başka bir rivayete göre halveti çok sevmesinden dolayı amcası ve şeyhi Ali Muhammed bin Nuru'l-Halvetî'nin

lakabı halifesi olan Ömer el-Halvetî'ye intikal eder (Serin 1984: 71). Halvetî adının nereden geldiğine dair rivayetler çeşitli olsa da Ömer el-Halvetî'den sonra gelecek olanlara Halvetî lakabı geçecek ve ona bağlı olanların toplamından ibaret olan Halvetiyye tarikatı bu suretle kurulacaktır. Halvetiyye kelimesinin harfleri üzerinden de çıkarımlarda bulunanlar ve harflerin temsil ettikleri manaları açıklamaya çalışanlar olur. Sarı Abdullah Efendi Semertü'l-Fuâd isimli eserinde Halvetiyye kelimesindeki (H) harfinin Allah'tan başka her şeyin kalpten çıkarılmasına, (Lam) harfinin zikrin lezzetine, (Vav) harfinin zahir ve batını korumaya ve ahde vefaya, (Te) harfinin temkîne, (Yâ) harfinin kolaylığa karşı zorluğa ve (He) harfinin müşahedeye işaret ettiğini ifade etmektedir (Necefzade 1967: 144).

Halvetiyye'nin teşkilatlanması ve tarikat erkânının tam manasıyla şekillenmesi, tarikatın ikinci kurucusu (pir-i sani) olarak isimlendirilen Yahya Şirvânî (ö. 1463) zamanında gerçekleşir. 'Seyyid Yahya Şirvan'ın merkezi olan Şemahî'de doğar. Babası İmam Musa'nın torunlarından. Dedeleri doğduğu yerin nakibü'l-eşrafı (idareci) idi (Serin 1984: 72). Küçük yaşlardan itibaren ilimle iştiğal eden Seyyid Yahya, dönemin önemli âlimlerinden dersler alır ve tahsilini Şamahî'da tamamlar. Şer'i ilimlerde mesafe kat eden Seyyid Yahya, akli ve terbiyesi ile insanlar üzerinde olumlu tesirler bırakır. (Rıhtım 2005: 19) Bir ara müderrislik de yapan Yahya Şirvânî, Şeyh Sadreddin'e intisap eder ve şeyhin vefatına kadar yanından ayrılmaz. Şeyhin vefatından sonra Pirzâde'nin posta geçmesiyle Seyyid Yahya Bakü'ye göç eder. Vefatına kadar Bakü'de irşad ve tebliğ vazifesini sürdüren Seyyid Yahya, Halvetiliği müstakil bir tarikat haline getirir ve civar yörelere gönderdiği pek çok halife ile tarikatı yaymaya çalışır (Rıhtım 2005: 21). Tarikat, 1463'te Bakü'de Seyyid Yahya Şirvanî'nin vefatından sonra halifeleri vasıtasıyla, Anadolu, Balkan, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan, ve Güney Asya coğrafyalarına yayılacaktır (Uludağ 1997: 394).

Anadolu'da ilk Halveti tekkesi Amasya'da Seyyid Yahya Şirvânî'nin halifelerinden Pîr İlyas Halvetî (ö. 1429) tarafından kurulur. Ayrıca yine Seyyid Yahya Şirvânî'nin halifeleri olan Pîr Muhammed Erzincânî (ö. 1474), Dede Ömer Ruşenî (ö. 1487), Molla Ali Halvetî (ö. ?) ve Habib Karamânî (ö. 1497) ile Halvetilik Anadolu'nun muhtelif sahalarna yayılacaktır. Osmanlı'da ilk Halvetî şubeleri, Sadreddin Hiyâvî (ö. 860/ 1455)'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas Halvetî ve Zekeriyya Halvetî (ö.?) gibi şahıslar tarafından Amasya'da açılacaktır (Köse 2012: 31). 16. yüzyılda tarikatlar, medreseler ve bürokratlar arasındaki uyum Halvetiyye tarikatının Osmanlı coğrafyasında hızla yayılmasına yol açar. Osmanlı padişahlarının çoğunluğunun Halvetiyye müntesibi ya da Halvetiyye'ye ilgi duyduğu tespit edilmektedir (Şapolyo 2013: 501). Tüm bu sebeplerle Halvetiyye, 16. yüzyıldan Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı 20. yüzyıla kadar, Osmanlı coğrafyasında en çok yayılan ve en çok müntesibi bulunan tarikat olur. Nitekim Halvetilik için, tarikat doğuran tarikat manasına gelen tarikat kuluçkası veya tarikat fabrikası vb. deyimler kullanılır ve Halvetiliğin bu doğurgan yönüne işarette bulunulur (Aktaş 2008: 76).

1. KÂŞİF ES'AD EFENDİ'NİN HAYATI

Kâşif Es'ad Efendi'nin hayatı ile ilgili gerek biyografik kaynaklarda, gerek silsile-namelerde, gerekse mutasavvıf biyografileri ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda kuşatıcı bilgilere ulaşılamamaktadır. Şairle ilgili bilgi veren iki kaynak tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Osmanzade Hüseyin Vassaf'ın hazırladığı *Sefine-i Evliya* isimli eseri, diğeri Ömer Faruk Dinçel'in hazırladığı *Tavşanlı Tarihi* isimli kitabıdır. Sefine-i Evliya'ya göre şairin ismi Kâşif'tir (Vassaf 2014: 143). Ömer Faruk Dinçel'e göre şairin Kâşif haricinde Ahmed ismi de bulunmaktadır (Dinçel 2012: 188). Ancak Ömer Faruk Dinçel şairin Ahmed ismi ile ilgili herhangi bir delil ileri sürememektedir. Şairin Divan'ının giriş kısmında 'Divân-ı Esrârü'l-Es'adü's-Şehîr be-Kâşifü'l-Esrâr Kuddise Sırruhu' başlığı yer alır. Şairin kütüphanelerde bulunan eserlerinin yazma nüshaları 'Kâşif Es'ad Halvetî' adına kayıtlıdır. Ayrıca aşağıya divandan aldığımız örnek beyit ve bendde de Es'ad mahlasına rastlanmaktadır.

Es'adâ cehd eyleyüp işrine eyle iktidâ
 Bulasın dünyâ vü 'uqbâda beka-ender-beka
 Niçe yıllar sa'y idüp medh eyleseñ bî-intihâ
 Biñde bir vaşfin beyân itmekde dil hayrân ola
 Ol sebebden itdi rihlet Hâkık ile bâkî ola
 Gitti dünyâdan Sinân Ümmî vedâ' olsun aña (M. 5/ 6)

Ṭâli' olur başına necm-i sa'âdet Kâşifâ
 Kim ki fehmi eylerse cândan bu kelâm-ı Es'ad'ı (G.530/ 5)

Tüm bu bulgulardan hareketle şairin Kâşif haricinde Es'ad isminin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Kâşif Es'ad Efendi'nin doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak gerek kaynaklardan gerekse eserlerinden hareketle onun hangi dönemde yaşadığı tespit edilebilmektedir. Sefine-i Evliya'da şairin 1074/ 1664 tarihinden sonra meşhur olduğu söylenir (Vassaf 2014: 143). Şair divanının giriş kısmında divanını tertip tarihi olarak 1074/ 1664 tarihleri yer alır. Ayrıca şair, Kâşifü'l-Esrâr isimli eserinde H. 1079 (M.1669) Şevval ayında Karahisar'da başından geçen bir olayı anlatmaktadır. Tüm bu tarihlerden hareketle şairin 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sonucuna ulaşmaktayız.

Ömer Faruk Dinçel'e göre Kâşif Karahisarlıdır ve Tavşanlı'da bulunmuş ve oraya defnedilmiştir (Dinçel 2012: 188). Benzer ifadeler Sefine-i Evliya'da da geçmektedir (Vassaf 2014: 143). Kâşif Es'ad Efendi Ümmî Sinan'ın halifelerindendir. Elmalı'da Ümmî Sinan tarafından yetiştirilir ve ondan hilafet alarak memleketi olan Karahisar'a gelir. Karahisar'dan bilemediğimiz bir sebeple Tavşanlı'ya geçen şair Tavşanlı'da sonraları Kâşif Dede ismiyle anılacak olan Halvetî tekkesini kurar. Şair Tavşanlı'da vefat

eder ve şu an yerinde Meslek Yüksekokulu bulunan Barutçular mezarlığına defnolur. Kâşif Dede tekkesi uzun yıllar faaliyetlerine devam eder. Hamdi Dede, Hacı Ali ve Hacı Osman, Kâşif Efendi'den sonra tekkede faaliyete devam eden şeyhlerdir (Dinçel 2012: 188).

Kâşif Es'ad Efendi Halvetiyye'nin Ahmediyye koluna mensuptur. Kâşif divanında yer alan '*Pes imdî ba'zî kelimât-ı tayyibe-i 'arşîyye ki cenâb-ı haq cell ü 'alâ hazretleri bu 'abd-i 'âcizün cemî' 'aciz ü kuşuruyla lisanından bereket-i enfâs-ı aşhâbu'l-silsiletü'z-zehebiyye ve yümn-i himem erbâbu't-tariqatü'l-ahmediyyetü'l-eḥadiyye ibtidâ-yı sülûkından vakt-i maḥrûrına varınca bî-ihtiyâr ibdâ ve izhâr eylemiş idi dil-i perîşânum gibi perîşân ve her biri envâr-ı bî-nişân idi'* ifadelerinden onun Halvetiyye'nin Ahmediyye şubesine olan mensubiyeti tespit edilmektedir. Şairin şeyhi 17. yüzyıl'ın önemli mutasavvıflarından Elmalılı şeyh Ümmî Sinân'dır. Kâşif Niyâzî-ı Mısırî ile aynı şeyhten el alır. Ümmî Sinân Antalya'nın Elmalı kazasındandır. 1563-1567 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Ümmî Sinân 1657 tarihinde Elmalı'da vefat eder (Tatcı 2008: 211). Niyâzî-i Mısırî, Süleyman Hakîrî, Murtaza Ali Ziyâî, Selâmî Halil, Süleyman Hakîkî gibi pek çok mutasavvıf şair yetiştiren Ümmî Sinân ile ilgili Kâşif de divanında bir mersiye kaleme alır.

Halk içinde adımız şeyhdür fakîdür bizüm

Lîk cümle ḥâlimüz Ḥakk'ı kaçıdur bizüm (G. 368/ 1)

Kâşif Divanı'ndan yukarıya aldığımız örnek beyit şairin bir tarikat şeyhi olduğunun en önemli delilidir. Ayrıca aşağıya aldığımız örnek beyit şairin Ümmî Sinân'a olan mensubiyetini ve bağlılığını desteklemektedir.

Zevk-i 'irfân-ı ḥaḳîkiye irüşdük kesb ile

Ḥamdüli'llâh Kâşifâ Ümmî Sinânîlerdenüz (G.184/ 7)

2.KÂŞIF ES'AD EFENDİ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1.KÂŞIF'IN ŞİİRE VE ŞAIRLİĞE DAİR GÖRÜŞLERİ

Kâşif Divanının giriş kısmında iki varaktan oluşan bir mensur kısım bulunmaktadır. Burada Kâşif, şiire ve şairliğe dair görüşlerini ileri sürerek kullandığı bazı kelimeleri açıklama yoluna gider. Şair ilk olarak konuşma eyleminden bahseder. İnsanı, diğer varlıklardan ayıran en temel özelliği, konuşma yetisidir. Şair konuşmayı (nutku) dokuz mertebeye ayırır. Şaire göre bu dokuz mertebenin varacağı nihai nokta şiirdir. İnsan, ayırt edici özelliği olan konuşma eyleminin kemaline şiir ile ulaşır. '*Tâsi'an selâset-i vezn ü leḫâfet-i tab'ıla ma'nâ-yı sekirin elfâz-ı şîrîn ile tarz-ı şî'irde tercümân-ı lisan-ı kudret olup tekellüm eylediği mahallîdür'* ifadesinden onun konuşmanın en son mertebesi olarak şiiri gördüğü sonucunu çıkarabiliriz. Dokuzuncu mertebe, şiiri oluşturan dört ana öğenin de tespitidir. Buna göre şiir vezin, mana, söz ve kabiliyetin birleşiminden oluş-

maktadır. Kâşif, şiirlerini oluşturan bu dört öğeden de manayı öne çıkarmaktadır. Tarikat dostlarına seslenen şair, onlardan sözlerinin kusurlarına takılmamaları ve mana aşığı olmaları temennisinde bulunur. Böylece şairin, şiirde manayı lafızdan bir adım öne çıkardığı hükmüne ulaşabildiğimiz gibi kendi şiirini değerlendirişine de tanık olmaktadır.

Kâşif şiirlerini mana yönünden de iki kısma ayırır. Bunlardan ilki cem makamı olarak nitelendirdiği Hakk'ın ilim ve cemel ile tecelli eylediği vakitlerde yazdığı şiirlerdir. Diğerleri ise fark makamı olan beşeriyetin galip olduğu anlarda yazdığı şiirlerdir. Şair, *'imdi yârân-ı tarîkate ve ihvân-ı haqîkate mercûdur ki evvelâ kuşur-ı elfâza nâzır olmayalar 'aşık-ı ma'nâ olalar şâniyen hâl-i cem' ü istiğrâkda şudûr iden kelimâtü hâl-i fark u iştiyâkda olanlara kıyâs eylemeyeler zîrâ sâlik-i tarîk-i Haqq'un ahvâli bir güne olmaz ya cem' ü istiğrâka yâ hâl-i iftirâk u cem' hâlinde tercümân-ı haq olup pertev-endâz-ı kemâlât iderler aña nâz dirler fark hâlinde 'acze müte'allik kelâma müte'ayyid olurlar aña niyâz dirler pes hâl-i cem' didigim feyyâz-ı mutlâkuñ 'ilm ü cemâl yüzünden tecellî eyledüğü vaqtdür hâl-i fark didügüm sâliküñ beşeriyeti galebese vaqtdür'* ibareleriyle fark makamı ile cem makamında söylediği şiirleri birbirine karıştırmamaları ve şiirlerinde yer alan söz kusurlarına takılmamaları ricasında bulunur.

Şaire göre şiir ilham ile vücuda gelir. Şiir için gerekli olan mana, Allah katındadır ve ilham ve keşif ile hakikat manası şairin kalbine gelir. Kudret ve hakikat ilminin mahalli evliyaların kalbidir ve bu kalbin anahtarı âşıkların dilleri ve şairlerin ibareleridir¹. Mana, arş hazinesinin incileridir ve şiir âlemlere rahmettir. Şair şiiri, arş incileri ve başlı başına bir keramet olarak göstererek hem şiire kutsiyet atfetmekte hem de ilham ve keşfe işaret etmektedir. Nitekim şiir yazma ve divanını oluşturma serüveninden bahsederken yine bu ilham ve keşfe işarette bulunarak gayb âleminden kalbine gelen bir nida ile şiirlerini yazmaya başladığını söyleyecektir².

Şiire dair görüşlerinden yola çıkarak Kâşif'in şaire dair görüşlerini de çıkarabiliriz. Bu bağlamda şair, Kur'an ilmine vakıf olup, Arapça ve Farsça dillerini bilecek, zahir ilimlerden nasibini alacak, tasavvuf erbabının ibarelerini bilip onlarla konuşabilecek ve tarikata mensup olarak tarikat yolundan gidenlere tabi olacaktır³. Şiiri arş katından gelen bir ilham olarak gören Kâşif için şair, her şeyden önce ilhama ve keşfe açık olan kişidir. Bu özelliklere sahip olmayanlar için şiir son derece zahmet verici bir uğraştır.

¹ "...kenz-i kudret ü hazîne-i 'ilm-i haqîkat kalb-i evliyâdur anuñ mihtâhı elsine-i 'uşşâk-ı şeydâ ve 'ibârât-ı şu'arâdur..."

² "...işbu sene-i mübarekede biñ yetmiş dördüncü recebü'l-mürecebde 'âlem-i gaybden bir nidâ-i gaybî vâkıf-ı kalbde bir şadâ-yı berķi irişüp bu cerideye cümlesin tertib..."

³ "...yine ma'lûmuñ olsun ki i'tibâr cihetinden nuḡkuñ daḡı toḡuz mertebese vardur evvelâ ibtidâi nuḡuktur ki etfâl söylerler kemâl-i meretebe taḡrîre kâdir degül ancaḡ baba ana gibi ma'a-hâzâ kelâm nedür bilmez şâniyen bir miḡdâr babaya anaya 'ilim geldüğü vaḡt tekellüm eyledüğü ve kendüye lâzım ta'âm u şarâbdan istid'â eyledüğü dem söylediği maḡallidür şâlişen ziyâdece büyüyüp her nesneyi kemâliyle edâ itdüğü ve nef' ü zararadan aña âgâhlığı maḡallinde tekellüm eyledüğüdür râbî'an ma'lûma virilüp hîce ve Kur'an oḡıdüğü maḡâric ile 'ilim geldüğü maḡalde 'alâ tarîkü't-tezkâr tekellüm eyledüğü maḡaldür hâmisen kelâm-ı 'Arabî bâ-kelâm-ı Fârisî oḡuyup kendi lisânında ma'nâ nedür anı edâ eylemege kâdir oldüğü demidür sâdisen 'ilm-i zâhirden behre-mend olup tarîk-i meşâyiḡe sülûkla haqîkat semtine âgâhlığa irüşdüğü maḡalde kelâmât-ı mutaşavvıfaya güş u hüş ile tekellümü vaḡtidür sâbî'an ma'ânî-i Kur'ânî haḡâyık ve deḡâyık ile edâ-yı şîrine kudreti maḡallî tekellümidür şâminen bu cümleden meleke-i taḡḡik irişüp erbâb-ı sülûk u eḡnâf-ı aşḡâb-ı şu'lûkuñ mezâhibini ve kemâlâtını fehm ü imtiyâz ü i'tibârât-ı laḡife ve tedḡkât-ı şerîfeye kudreti maḡalinde tekellümidür..."

Ayrıca, çok şiir ezberleme ile şair olunamayacağını ifade eden Kâşif, böylelerinin akıllarında tuttukları şiirlerle şair geçinen kaba kimseler olduklarını söylemektedir. Divanının dibace kısmından aşağıya aldığımız ifadeler onun şaire dair görüşlerini içermektedir.

*Künde gâyetde belâ eblehe zaḥmetdür şî'r
Hûşe-gîri ile şâ'ir geçinendir gâvî*

2.2. KÂŞİF ES'AD EFENDİ'NİN ETKİSİNDE KALDIĞI ŞAİRLER

- *Kâşif-Hâfız-ı Şîrâzî*

Kâşif şiirlerini oluştururken, tespit ettiğimiz kadarıyla bazı şairlerin etkisinde kalmıştır. Bunların başında Fars şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî gelmektedir. Hâfız'ın divanındaki ile gazelin ilk beyti olan;

Elâ yâ ehhuessâkî! Edir ke'sen ve nâvilhâ
Ki aşk âsân numûd evvel, velî uftâd muşkilhâ (Kanar 2011: 42)

beytine Kâşif, Kâşifü'l-Esrâr isimli eserinde üç varak tutarında şerhte bulunur. Ayrıca Hafız Divan'ında yer alan:

Müjde ey dil ki diger bâd-ı sabâ bâz âmed
Hüdhüd-i hoşhaber ez taraf-i Sebâ bâz âmed (Kanar 2011: 424)

beyti ile başlayan gazeline nazirede bulunur. Aşağıdaki beyit söz konusu nazire şiirden alınmıştır.

Müjde ey dil haber-i kâfile-sâlâr âmed
Bû-yı hâk-i der-i dil-dâr-ı vefâ-dâr âmed (G.77/ 1)

Hâfız haricinde Kâşif'in etkisinde kaldığı en çok etkisinde kaldığı şairden en aza doğru sırasıyla şöyledir:

- *Kâşif- Yunus Emre*

Yunus Emre
Gel iy dervîşlik isteyen eydem sana n'itmek gerek
Şerbetleri elden koyup aguyı nûş itmek gerek (Tatçı 2013: 194)

Kâşif Es'ad
Cânum senüñ 'âşıkıların sensüz bugün n'itmek gerek
Her kim beni ister ise varlığı terk itmek gerek (G.278/ 1)

Yunus Emre

Benem zârî kılan şol yâre karşı

Gönülden cân viren dildâre karşı (Tatçı 2013: 372)

Kâşif Es'ad

Ço rüsvây olayum ol yâre karşı

Melâmet olayum dil-dâre karşı (G.442/ 1)

Yunus Emre

Severem ben seni cândan içerü

Yolum ötmez bu erkândan içerü (Tatçı 2013: 373)

Kâşif Es'ad

Bir sözüml var söylesem mi cism ile cândan içeri

Şöyle gizli gizlili ki sırr-ı pinhândan içeri (G.527/ 1)

- *Kâşif- Nesîmî*

Nesîmî

Dil-berâ zülfün şebinde mâh-ı tâbân gizlidir

Anberîn zülfünde dâ'im anber-efşân gizlidir (Ayan 1990: 103)

Kâşif Es'ad

Dil-berâ vechüñde ol çâh-ı zenehdân gizlidir

Yûsuf-ı 'uşşâka anda bend ü zindân gizlidir (G.92/ 1)

Nesîmî

Ne Sidredir ki boyundan kıyâmet oldu fâş

Görün kıyâm ile kaddin bu Sidrenin şâbâş (Ayan 1990: 201)

Kâşif Es'ad

Sırrıñı ey dil bu halka eyleme beyhüde fâş

'Ârife pesdür işâret gâfile itme tutaş (G.380/ 1)

- *Kâşif- Sun'ullah Gaybî*

Sun'ullah Gaybî

Kendözini bilmeyen hayvân degüldür yâ nedür

Âdemi haq bilmeyen şeytân degüldür yâ nedür (Kemikli 1998: 287)

Kâşif

Mürşide dil vormeyen hayvân degüldür yâ nedür

Haqq'a münkâd olmayan şeytân degüldür yâ nedür (G.127/ 1)

Sun'ullah Gaybî

Zâkir olan kânde ise gâfil ü ebleh olur

Hâzırı gâ'ib şanan nâdân degüldür yâ nedür (Kemikli 1998: 287)

Kâşif

Halka sâlûslık satup zu'mınca 'ârifdür bilen

Ehl-i Haq yanında ol nâdân degüldür yâ nedür (G.127/ 3)

- Kâşif- Bağdadlı Rûhî

Bağdadlı Rûhî

Yuf harına dehrüñ gül ü gülzârına hem yuf

Ağyârına yuf yâr-ı cefâ-kârına hem yuf (Ak 2000: 62)

Kâşif

Yuf dehr-i denîñ dem-i devrânına şad yuf

Seyyârına yuf şems-i dıraşşânına şad yuf (K. 1/ 1)

Bağdadlı Rûhî

Gör zâhidi kim şahib-i irşâd olayın dir

Dün mektebe vardı bugün üstâd olayın dir (Ak 2000: 53)

Kâşif

Gör eblehi kim mahrem-i esrâr olayın dir

Nâdânlığıla Haqq'a haber-dâr olayın dir (G.175/ 1)

Bağdadlı Rûhî

Ey diyenler dehrden bir nesne yok cândan lezîz

Cân nedür başdan kim ola la'l-i cânândan lezîz (Ak 2000: 120)

Kâşif

Var mıdur 'âlemde hiç bir nesne bu cândan lezîz

Cân nedür kim ola bir dem vech-i cânândan lezîz (G.87/ 1)

Bağdadlı Rûhî

Ey gönül keşretde çalduñ şâhib-i hâl olmaduñ

Gerçi yanduñ nâr-ı firqatle velî kâl olmaduñ (Ak 2000: 172)

Kâşif

Ṭâlibâ taqlîde düşdüñ şâhib-i hâl olmaduñ

‘Âteş-i ‘aşk ile çok yanduñ dañi kâl olmaduñ (G.288/ 1)

- Kâşif- Hayâlî Bey

Hayâlî Bey

Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler

Ol mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler (Tarlan 1992: 107)

Kâşif

Şular kim ehl-i şahrâdur nedür deryâyı bilmezler

Olar kim ehl-i deryâ oldılar şahrâyı bilmezler (G.113/ 1)

- Kâşif- Fuzûlî

Fuzûlî

Eyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür

Ben kimem sâkî olan kimdür mey-i sahbâ nedür (Ayan 2014: 379)

Kâşif

Mest-i cām-ı ‘aşk olaldan bilmezem şahbâ nedür

Meclis-i ‘işret nedür yâ bâde-i hamrâ nedür (G.136/ 1)

Fuzûlî

Kad enâre’l işku li’l uşşâki minhâce’l-hüdâ

Sâlik-i râh-ı hakikat işka eyler iktidâ (Tarlan 2009/ 15)

Kâşif

Çad bedet min-şemsi ke’si’l-ğaybi envâru’l-hüdâ

Çalb-i ‘uşşâk oldı envâr ile hürşid-i duhâ (G.5/ 1)

- Kâşif- Şah İsmâil Hatâ’î

Hatâ’î

Biz ezelden tâ ebed meydâne gelmişlerdenüz

Şâh-i Merdân 'aşkuña merdâne gelmişlerdenüz (Cavanşir 2006: 396)

Kâşif

İktizâ-yı 'aşkıla meydâna gelmişlerdenüz

Ûtüyüz âyîne-i insâna gelmişlerdenüz (G.182/ 1)

3. ESERLERİ

Dîvân: Kâşif, bu eserini, 1664 yılında tamamlamıştır. Eser mürettep bir divandır. Kâşif divanına, şiir ve şair üzerine görüşlerini bildirdiği ve şiirlerinde geçmekte olan bazı kavramları hangi manalarda kullandığını ifade ettiği dibace niteliğinde bir bölüm ile başlamaktadır. Şairin divanı 1 müstezad, 2 bahr-i taviil, 6 kaside, 39 musammat ve 550 gazelden oluşmaktadır. Gazellerinde alfabe'deki pe, je ve çe harfleri haricinde tüm harfler kullanılmıştır. Divanın, biri Almanya Berlin Devlet Kütüphanesi'nde diğeri Milli Kütüphane'de olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. İki nüshanın da müstensihî Muhammed Emin Tefvik Efendi'dir. Nüshaların yazı biçimi de aynı olup nüshalar arasında herhangi bir fark tespit edilememiştir.

Kâşifü'l-Esrâr: Şairin 14 varaklık bu eseri divanı ile aynı cilt içerisinde olup divandan önce gelmektedir. Kâşif bu eserinde tevhid, vahdet-i vücud ve aşk gibi tasavvufun önemli konularının yanı sıra Halvetî ve Celvetî tarikatlarının özellikleri, tarikat adabı, şeriate ve sünnete riayet, nefsin terbiyesi ve seyr-i süluk vb. birtakım hususi konular üzerinde de durmaktadır. Özellikle, aşk bahsinde temel aldığı Hâfız-ı Şirâzî'nin divanının gazeller kısmının ilk beytine yapmış olduğu 3 varak tutarında şerh dikkat çekicidir. Ayrıca mutasavvıfların temel aldığı önemli hadislerden biri olan 'küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en 'urefe fe-halektü'l-halka li-u'refe' (Yılmaz 2013: 396) hadisini de şerh etmiştir. Kâşif, eserinin sonlarına doğru Karahisar'da başından geçen seyr-i sülukla ilgili bir olayı anlatmaktadır. Eserde bahsedilen konuları destekleme düşüncesiyle şair, ayet ve hadislerden yararlanmakla beraber, Nesîmî, Selâmî, Hüdâyî, Mevlânâ, Gaybî ve Yunus Emre gibi mutasavvıfların şiirlerinden alıntılar da bulunmaktadır.

SONUÇ

Kâşif Es'ad Efendi 17 yüzyılın mutasavvıf şairlerindedir. Ümmî Sinan'ın onun şeyhi olması şairin önemini artırmaktadır. Ümmî Sinan'ın halifeleri olan Niyâzî-i Mısırî, Ahmed Matlâî ve Çavdaroğlu Müftî Derviş vb. önemli mutasavvıf şairler, akademisyenlerce gerçekleştirilen araştırmalardan ortaya çıkarılmakta ve tanıtılmaktadır.

Ancak Ümmî Sinan'ın yetiştirdiği mutasavvıf şairler içerisinde en hacimli divana sahip olan Kâşif Es'ad Efendi üzerine herhangi bir araştırmada bulunulmamış ve şimdiye kadar şairle ilgili bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Üstelik kaynaklarda da şairle ilgili yer alan bilgiler yetersizdir.

Karahisarlı olan şair Elmalı'da Ümmî Sinan'dan hilafet alarak memleketi Karahisar'a oradan da Tavşanlı'ya geçer. Şair Halvetiyye'nin Ahmediyye koluna mensup olup Tavşanlı'da sonraları Kâşif Dede adıyla anılacak tekkesini kurar ve burada vefat eder.

Dîvân ve Kâşifü'l-Esrâr isimleri ile ik esere sahip olan şair, divanının giriş kısmında şaire ve şaire dair görüşlerini ifade edip şiirlerinde kullandığı bazı kavramları açıklama yoluna gider. Şiirlerini yazarken tespit edebildiğimiz kadarıyla Hâfız-ı Şîrâzî'nin, Yunus Emre'nin, Nesîmî'nin, Sun'ullah Gaybî'nin, Fuzûlî'nin, Bağdatlı Rûhî'nin, Hayâlî Bey'in ve Hatâ'î'nin etkisinde kalır.

KAYNAKÇA

- AK, Coşkun (2000), *Bağdatlı Rûhî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divan'ından Seçmeler*, Bursa: Gaye Kitabevi.
- AKTAŞ, Ziya (2008), *Tasavvufta Halveti Yolu*, İstanbul: Alem Yayıncılık.
- AYAN, Hüseyin (1990), *Nesîmî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AYAN, Hüseyin (2014), *Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1997), *Tasavvufî Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- DİNÇEL, Ömer Faruk (2012), *Tavşanlı Tarihi*, Tavşanlı: Tavşanlı Kaymakamlığı Yayınları.
- ERAYDIN, Selçuk (2011), *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2011), *Hafız Divanı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KÂŞİF ES'AD. *Divân-ı Kâşif*, Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No: Ms. or. oct. 2718. vr. 20b-147a.
- KÂŞİF ES'AD. *Kâşifü'l-Esrâr*, Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No: Ms. or. oct. 2718. vr. 1a-19b.
- KEMİKLİ, Bilal (1998), *Sunullah Gaybi Divanı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KÖSE, Fatih (2012), *İstanbul Halveti Tekkeleri*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf (2014), *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. M. Akkuş, A. Yılmaz), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- RIHTIM, Mehmet (2005), *Seyyid Yahya Bakuvî ve Halvetilik*, Bakü: Kısmet Yayıncılık.
- Sarı Abdullah Efendi* (1967), *Semeretü'l-Fuad*, (Haz. M. H. Tutya), İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Maarif Kütüphanesi.
- SERİN, Rahmi (1984), *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul: Petek Yayınları.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (2013), *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Hayâlî Divan*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- TARLAN, Ali Nihat (2009), *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TATCI, Mustafa (2013), *Halveti-Şabani Yolunun Adabı Miyar-ı Tarikat*, İstanbul: Hu Yayınları.
- TATCI, Mustafa (2013), *Yunus'un Gül Bahçesinden*, Ankara: TOBB Yayınları.
- TATCI, Mustafa (2008), *Elmalı'nın Canları*, İstanbul: Hu Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayetler ve Hadisler*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2012), "Halvet", *Keşkül Dergisi*, c. 23, s. 4-10.
- ULUDAĞ, Süleyman (1997), 'Halavetiyye', *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul: TDV Yayınları, s.393-395.